

Rímska svätá omša v gréčtine? V stredoveku žiadny problém (Prvá časť)

Lucia Laudoniu

24. októbra 2022 ✝ Cirkev História ✝ Liturgia

Niet vari človeka, ktorý by pri pohľade na svoje ruky necítil aspoň štipku úcty. Naša bytosť však ukrýva aj ďalšiu mystickú ruku, ktorá dokáže pohľadiť, pohroziť, žehnať, objasniť aj udrieť. Je to náš jazyk.

Jazyk je zároveň lanom, z ktorého visí neviditeľný zvon nášho ja. Keď sa detsky pohráme (niekedy to nie je na škodu) so slovom jazyk, dostaneme „ja-zyk“ či „ja-zvyk“. Zvyk, ktorý niekedy robí jazvy.

Je bohumilým zvykom identifikovať tradičnú západnú svätú omšu s latinským jazykom. Snáď nikomu nepoškodí nos odvážne prirovnanie, že latinčina je lingvistickým Slnkom, vôkol ktorého sa točia planéty ostatných európskych jazykov. Niektoré sú tomuto Slnku bližšie, iné sú mu vzdialené na svetelné roky, a predsa ho všetky jazyky vedome či nevedome potrebujú, pretože Slnko je *ἐνέργεια*.

Čo viac povedať o jazyku kresťanskej bohoslužby, ktorý je, okrem iného, znakom identity a mentálnym kódom? *Cordis catena*, reťaz srdca spájajúca ľudstvo s Cirkvou včerajšia, ale aj zajtrajšia. Cisárska koruna tepaná zo slov a viet. Oslava prerastajúca do ticha a ticho, ktoré potrebuje Slovo ako ozvenu.

Je náš liturgický jazyk odsúdený stať sa vzácnou, no prázdnu amforou vystavenou kdesi za nepriestrelným sklom múzea? Každá váza potrebuje vodu a kvety, aby sa opäť stala tým, k čomu bola (s)tvorená.

Nezabúdajme, že vodou vo váze bohoslužobného jazyka je modlitba a kvetmi sme my sami.

Rímsku liturgiu si asociujeme najmä s latinčinou, ale v dejinách Cirkvi sa celebrovala aj po grécky.

Zdroj: catholicrelics.co.uk / flickr.com

Duchovné bozky Konštantínopola a Ríma neboli v prvom tisícročí kresťanstva ničím výnimočným. V sérii našich predchádzajúcich textov sme poukázali na skutočnosť, že *Latinitas liturgica* mala v prostredí románskych etníc Balkánu až do vrcholného stredoveku rovnakú kľúčovú úlohu, ako na Západe. Pokiaľ sa byzantská východná liturgia mohla na územiach obývaných predkami dnešných Rumunov celebrovať po latinsky, položme si otázku, či existovala situácia *vice-versa*. Smela sa stredoveká rímska omša spievať po

grécky? Zdôrazňujeme, že nehovoríme o gréčtine v jej domovskom byzantskom obrade, ale o západnej tradícii. Náš článok bude pátrať po tom, kedy a kde grécke včely opelovali kvety západnej bohoslužby.

Z byzantských deprekácií (ekténií, litánií) zostalo v latinskom obrade zvolanie *Κύριε ἐλέησον*. Rím pritom nemusel prevziať grécku invokáciu *Κύριε* odkiaľsi z cudziny. „Zdedil“ ju zo seba samého. V uliciach Večného mesta sa gréčtina miešala s latinčinou, hovorovou i klasickou, a keď sa v roku 440 západný cisár Valentinianus III. rozhodol vyhnáť z Ríma všetkých gréckych kupcov (*pantopolae*, od *pantopolium* – obchodík, bazár), krajinu takmer uvrhol do hladomoru a svoj edikt musel nulifikovať. Bez Grékov to skrátka nešlo – a to ani v liturgii. Latinský jazyk však prevládol, pretože mal – slovami toľko zaznávaného Leva Nikolajeviča Gumiljova – silnú expanzívnu pasionaritu (cyklický rast kultúrnej a etnogenetickej energie), ktorá v ňom napriek všetkým zákonom času pretrvala dodnes.

Modlitba „nabíja“ batérie liturgického jazyka, ktoré mali vo francúzskom opátstve Saint-Denis aj grécku „šťavu“. Spevy omšového ordinária v gréckom jazyku sa zachovali v približne šesťdesiatich latinských kódexoch franskej proveniencie z 8. – 14. storočia. Vyše polovica z nich je znotovaná. Hudobný zápis je vo väčšine prípadov adastematický (nefixuje presné intervaly medzi tónmi), čo sťažuje akademickú rekonštrukciu nápevov zaznamenaných paleofranskou neumou. Grécke verše dopĺňa paralelný latinský preklad (medzi riadkami alebo priamo pod neumatickou notáciou vizuálne blízko byzantskej chirografii).

Pre tento helenizovaný *ordo* sa v novoveku vžil termín *missa graeca*. Namiesto *Gloria* sa spievalo *Δόξα*, latinské vyznanie viery nahrádzalo grécke *Πιστεῦω* (bez interpolácie *Filioque*), namiesto *Sanctus* znel spev *Ἄγιος*. Grécku tuniku dostali aj ďalšie spevy. Záujem o gréčtinu posilňoval puto jednoty s Východom, hoci nebeský povraz jednoty pomaly nahlodávali zuby schizmy.

Donedávna sa verilo, že svetlé časy nastali pre gréčtinu až v renesancii opojenej pohanským vínom. Podceňovanie stredoveku zvyčajne kráča ruka v ruke s preceňovaním kultúrnych benefitov renesancie, ktoré nemali vždy plnosť duchovných karátov. Novoplatonik a horlivý gréčtinár Georgios Gemistos Pléthón mal na mediciovskom dvore všetky podmienky na to, aby do kresťanskej pôdy zasial semeno rafinovaného polyteizmu v štýle Juliána Apostatu. Toto máme chváliť? Pléthónove spisy zahalené do omamného oblaku Olympu neboli pre liturgickú *Graecitas* na Západe kolískou, ale hrobom.

Pramene stredovekej „pred-tridentskej“ liturgie naznačujú, že pozícia helénskeho jazyka pred renesančným myšlienkovým kvasom (so všetkým jeho *pro et contra*) nebola taká marginálna, ako si myslíme. Dušu filológa poteší Athelstanov žaltár z 9. storočia, ktorého posledné dve fóliá obsahujú grécke ekténie a *Sanctus*. Na výuku reči kappadóckych otcov sa v porovnaní s latinčinou kládol menší dôraz, ale do zabudnutia neupadla. Vo franskom prostredí sa tešili obľube rôzne *hermeneumata* a glosáre, ktoré slúžili na rýchle osvojenie si gréckych slovíčok. Pozornosť vedcov priťahuje napríklad *Colloquium scholicum Harleianum* – didaktická príručka dvojязыčných grécko-latinských dialógov plná dobových kuriozít, ale aj gramatických chýb, ktoré pomáhajú osvetliť cestu ľudovej latinčiny smerom k rodiacim sa románskym idiómom.

Západná stredoveká prax celebrowať svätú omšu v jazyku (nielen) Homéra má pôvod v tradícii, ktorá stotožňuje patróna starobylého opátstva Saint-Denis so svätým Dionýzom Areopagitom. Meno tohto obráteného pohana poznáme zo Skutkov apoštolov, Krista mu zvestovali bohonosné ústa svätého Pavla. Dionýzos bol prvým biskupom Atén. Pápež Klement I. ho podľa svedectva latinskej hagiografie poslal

evanjelizovať dnešný Paríž, kde na neho čakala mučenícka palma.

Svätý Dionysios Areopagita očami západného umelca.

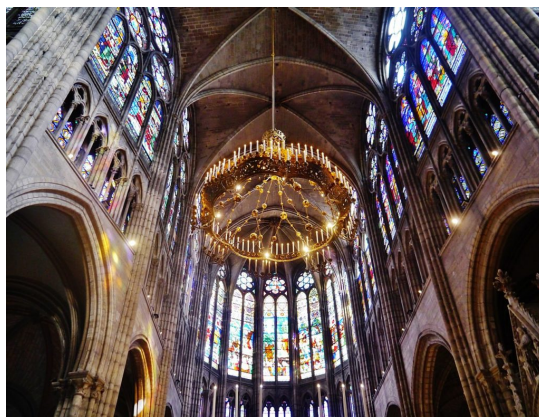
Zdroj: Wolfgang Sauber / commons.wikimedia.org

Sacra narratio o pôsobení gréckeho svätca v galských krajoch bola v Saint-Denis živá aspoň do 16. storočia. *Ars celebrandi* takmer celej omše z októvry svätého patróna v gréckom jazyku prakticky pretrvala do Veľkej francúzskej revolúcie. Protikatolícke besnenie v zemi svätého Ľudovíta však tento špecifický liturgický jav nadobro pochovalo.

Hypotetickú väzbu slávneho benediktínskeho opátstva s ranokresťanským aténskym konvertitom posilnili kontakty byzantského autokratora Michala II. s franským cisárom Ľudovítom I. Pobožným. Píše sa rok 827 a východorímsky *basileus* posielal politickej hlave Frankov konvolút spisov pripisovaných Areopagitovi. Moderná veda ich dotovala do prelomu 5. a 6. storočia, ale žiadna zbožná duša nepoprela, že myšlienkové jadro predmetných textov skutočne patrí Dionýzovi. Miestny opát Hilduin preložil Pseudo-dionýzovskú zbierku do skvostnej reči Latinov. Hilduin je zároveň otcom teórie o parížskej misii svätého Areopagitu. Literárne dielo franského opáta výrazne posilnilo vplyv tohto gréckeho otca na západných teológov vrátane svätého Tomáša Akvinského, ktorého scholastická metóda bola skrz-naskrz presiaknutá helénskymi sofizmami.

Srdcom gréckojazyčných bohoslužieb v lone rímskeho rítu bolo v karolínskej dobe Saint-Denis, ale s určitou vieme, že gréčtina nebola cudzia ani ostatným kultúrnym centráom Západu. Naznačuje to variabilita zachovaných rukopisov a grécke jazykové fosílie v pápežských ceremóniách.

Prečo franskí mnísi nesiahli priamo po byzantskej liturgii? Namiesto toho usilovne prekladali západnú omšu do jazyka konštantínopolských patriarchov. Prekvapí to každého, kto je presvedčený, že *clarissima lingua Latina* bola jediným validným a záväzným jazykom *missae occidentalis*. Úplný text gréckej „tridentskej omše“ bol publikovaný tlačou v Paríži v rokoch 1777 a 1779 (*Messe grecque en l'honneur de Saint Denys*), vo svojej dobe už len *ad usum accademicum*.

Interiér baziliky v Saint-Denis s gréckym typom svietidla (choros). Takmer identické nájdeme v pravoslávnych monastieroch na Athose.

Zdroj: Zairon / commons.wikimedia.org

Lumen Graecorum bolo kalamárom, do ktorého si západní pisári úctivo namáčali brká. Grécke modlitby zapisovali latinkou, len málo franských kantorov dokázalo plynule čítať alfabetu. Grécke liturgické texty však následkom transliterácie do latinského písma kvalitatívne utrpli, pretože dochádzalo k pisárskym chybám (*lapsus manus*, pošmyknutie ruky).

Grécka rosa pokropila sakramentár v zbierkach Francúzskej národnej knižnice (signatúra BnF Latin 2290). Uvedený fond obsahuje viacero pozoruhodných latinských manuskriptov s gréckymi vsuvkami (*ordo* z roku 1275, signatúra BnF Latin 976). Ďalšie „sestry“ *missae graecae* nájdeme v bývalej knižnici kardinála Mazarina zo 17. storočia. Čítanie týchto textov je zápas o zápis. Grécky *Agnus Dei* je tu zvečnený latinkou *O Agnos tou Theu*. Pozorný čitateľ si všimne, že *agnos* je nesprávnou podobou gréckeho maskulína *ἀμνός* – baránok. V prameňoch sa okrem gréckeho omšového ordinária vyskytujú početné spevy propria (menlivých častí omše). Kánon však zostal v latinskom znení. Predlohou introitu *Zeute agallya* je pravdepodobne žalmová sloha *Venite exultemus*. Graduale *Phobite thon Kyrion* (v latinskom prevedení *Timete Dominum*), či communio *Psallate Ysu* (*Psallite Jesu*) sú rovnako nasiaknuté gréckym jazykom. Zápis gréckeho mena Spasiteľa v helenizovanom tvare *Ysu* mohol dokonca ovplyvniť stredovekú prax zobrazovania kríža v podobe Y. Zdá sa, že grécke včely opelovali latinské kvety veľmi usilovne.

Karolínski mnísi dali prednosť gréckej verzii vlastného obradu pred východnou Chrysostomovou službou z dôvodu katolicity Cirkvi, aby sa ukázalo, že rôznym obradovým rodinám nič nechýba. Tak, ako je v každej partikule Najsvätejšej sviatosti prítomný celý Kristus, prebýva celá Cirkev v každej obradovej tradícii.

Jazyk je jedným z výkonných nástrojov pravdy na lúke posvätných obradov. Byzantská božská liturgia v latinčine (a neskôr v starorumunčine) u balkánskych Románov a grécka západná svätá omša pod klenbami svätých franských benediktínov preto mohli koexistovať ako v zrkadle.

(Pokračovanie)

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/rimska-svata-omsa-v-grectine-v-stredoveku-ziadny-problem-prva-cast/>